

УДК 630'182.59;22;41

ББК 63

Василь Парпан, Юрій Шпарик, Тарас Парпан,  
Мирослава Миленька, Василь ЛосякЛІСОВІ ЕКОСИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ  
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА  
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*За результатами аналізу природно-кліматичних умов, різноманіття фауни і флори Національних природних парків Карпатського регіону та їх площі і розташування зроблено висновок щодо доброї репрезентативності парками місцевих ландшафтів, а також про дворазове перевищення в регіоні середнього для України рівня заповідності. Лісові екосистеми парків слугують фоновими моделями для моніторингу. Оцінка лісотипологічного та породного різноманіття лісів в парках регіону дозволила виявити низку проблем з позицій сталого їх управління.*

**Ключові слова:** Національний природний парк, фауна, флора, тип лісу, основна порода, похідні деревостани, вікова структура.

Природно-заповідний фонд України охороняється як національне надбання і розглядається як складова частина світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти: яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. До природно-заповідного фонду України належать: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки (далі – НПП), регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, а також штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, створеними з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінності. В Україні станом на кінець 2011 року налічується 36 Національних природних парків Мінприроди України та 6 – Держлісагентства України. Загальна площа об'єктів ПЗФ в Україні склала 3,3 млн. га (5,4 % території), а розташованих на території лісового фонду – 1,2 млн. га (15,4% заповідності) [3, 4, 10].

У регіоні Українських Карпат є 11 – 14 Національних природних парків, залежно від відомчої їх підпорядкованості та етапу становлення [1, 4, 10]. Карту їх розташування, підготовлену станом на кінець 2011 року, наведено на рис. 1. Переважна більшість цих установ розташована на

території лісового фонду. Зупинимося детальніше на особливостях сталого управління для найбільш репрезентативних парків.

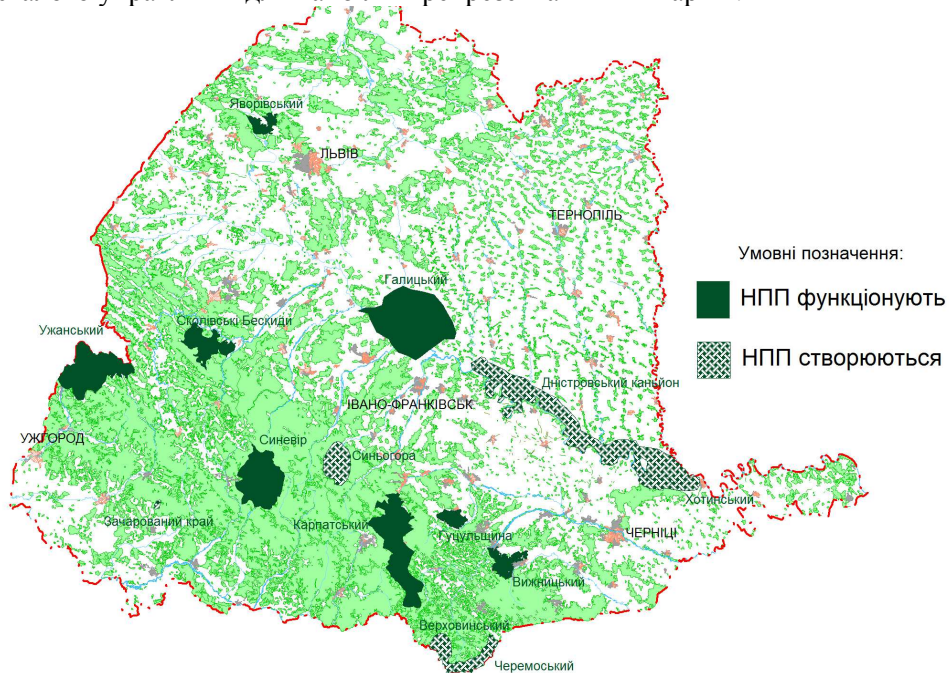


Рисунок 1 – Схема розташування національних природних парків в регіоні

**Вижницький національний природний парк.** Перші спроби створення в Буковинських Карпатах великої лісової природоохоронної території були ще в 1947–1948 роках. Потім ці спроби активізувались фахівцями різних установ в 70–80-х роках минулого сторіччя. Національний природний парк «Вижницький» був створений згідно з Указом Президента України від 30 серпня 1995 року № 810 на площі 7928,4 гектари, з яких 7013,4 надані парку в постійне користування. За функціональним зонуванням території заповідна зона складає 2087,2 га, зона регульованої рекреації – 4853,3 га, зона стаціонарної рекреації – 21,8 га, господарська зона – 966,1 га. У парку працює 87 осіб, зокрема в науковому підрозділі – 6, у службі охорони – 29 осіб. Парк створено з метою збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Буковинських Карпат з унікальними історико-культурними комплексами. За площею це найменший з національних природних парків Українських Карпат, проте з його появою було сформовано досить струнку мережу заповідних територій, що репрезентують усі висотно-поясні структури гірської країни. На відміну від інших національних парків регіону, де переважають середньо- та частково високогірні ландшафти й рослинність, «Вижницький» уособлює низькогірну частину Карпат з досить м'яким кліматом і переважанням в лісах теплолюбних порід – бука та ялиці. Територія національного парку розташована на межі Українських Карпат (області Зовнішніх Карпат) та Передкарпаття. У районі низькогірного рельєфу Покутсько-Буковинських Карпат гірські хребти невисокі, мають згладжені вершинні гребені, й лише хребет Смидоватий у південній частині парку можна зарахувати до скибового

середньогір'я з висотами 1000 м і більше над рівнем моря. Загалом рельєф території національного парку відрізняється м'якістю обрисів, що зумовлено малою стійкістю флішових відкладів, які його складають, до денудації. Гострі форми рельєфу і крутосхили понад 45 градусів зустрічаються лише в західній частині р. Черемош, у місцях виходу пісковиків, а також в ерозійних врізах русел рік. Подекуди зустрічаються зсуви та осипи невеликих розмірів [6].

Ландшафтне різноманіття парку визначає належність його до басейнів річок Черемош та Сірет. Східна, Сіретська частина має більш зглажені контури гірських пасем, широкі долини його приток Сухого та Стебника, меншу кількість геологічних відшарувань. Західна частина парку в басейні річок Великої та Малої Виженки розчленована значно глибше й інтенсивніше. Тому тут поширені стрімкі схили з відслоненнями геологічних порід, мальовничі скелі, численні водоспади, ущелини-ворота. Різноманіття рослинного покриву та флори національного парку зумовлене його розміщенням на межі двох геоботанічних районів: Шешорсько-Красноільського з гірськими ялиново-ялицево-буковими й ялиново-буково-ялицевими лісами та Болахівсько-Берегометського з передгірними ялицево-буковими лісами. Через територію парку проходить межа і двох флористичних районів: Чивчинсько-Гринявського та Прикарпатського. Таке місцезонавання парку надає його флорі рис оригінальності та специфічності. Основним багатством парку є ліси, що займають понад 80 % його території. До території парку увійшли ландшафтні заказники загальнодержавного значення "Стебник" та "Лужки", заповідні урочища "Стаєчний" та "Яворів" з ділянками корінних високопродуктивних букових та буково-ялицевих насаджень. Найбільші площі в парку зайняті ялицево-буковими лісами, рідше трапляються чисто букові ліси. Незважаючи на достатню обжитість цих місць, тут ще зустрічаються окремі ділянки пралісів, де дерева бука та ялиці сягають висоти 40 м та 70–90 см у діаметрі. Післялісові луки (полонини) займають невеликі площі на схилах та гребенях [6].

Лісовий фонд НПП «Вишницький» репрезентує ліси Буковини і представлений насамперед ялицею білою та буком лісовим (відповідно 48 та 37% площі лісів), а ялина звичайна формує ліси на площі близько 9%. З інших лісотвірних порід є дуб червоний (1,7%), дуб звичайний (1,0), вільха сіра (0,8) і граб (0,4%). На рівні окремих виділів в парку представлені псевдотсуга Мензиса, сосна кедрова європейська та дуб скельний (рис. 2). Головними типами лісу в парку є вологі буково-ялинові суяличина (53,7%) і яличина (18,9%), тобто майже на  $\frac{3}{4}$  території парку природними є ялицеві ліси. Частка букових типів лісу вже значно менша: вологі грабова (6,5%) та чиста (2,8) субучини; вологі ялиново-ялицева (1,8), ялицева (0,7) і чиста (1,4%) бучини. Разом букові ліси є природними майже на 15 відсотках території парку. На рисунку 2 наведено площі основних порід і типів лісу парку на фоні найбільш поширених в регіоні.

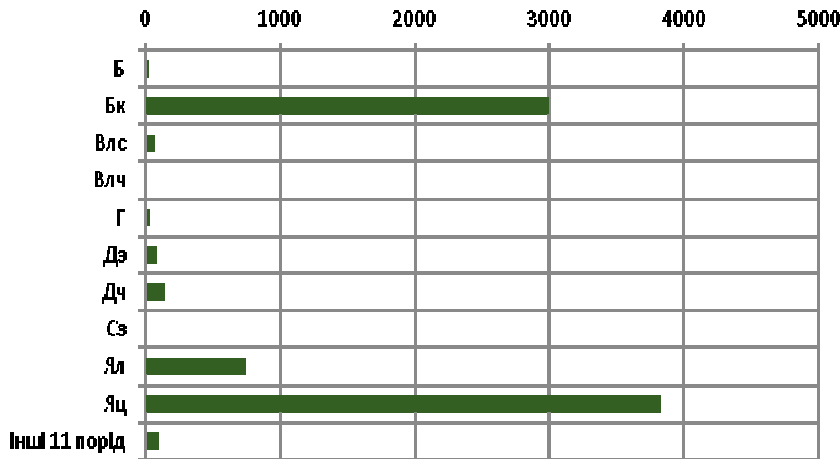
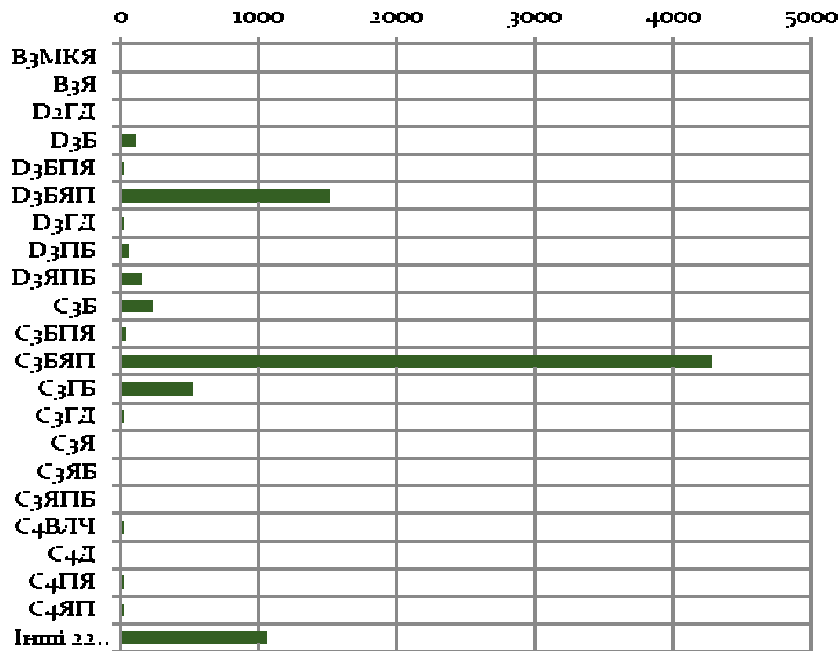


Рисунок 2 – Площі основних порід і типів лісу НПП «Вижницький» (умовні скорочення на рисунках 2–8: Б – береза, Бк – бук лісовий, Влс – вільха сіра, Влч – вільха чорна, Г – граб, Дз – дуб звичайний, Дч – дуб червоний, Сз – сосна звичайна, Ял – ялина звичайна, Яц – ялиця біла, В3МКЯ – вологий модриново-кедрово-ялиновий суббір, В3Я – свіжий чисто ялиновий суббір, Д2ГД – свіжа грабова діброва, Д3Б – волога чиста бучина, Д3БЯП – вологий буково-ялиновий яличник, Д3ГД – волога грабова діброва, Д3ПБ – волога ялицева бучина, Д3ЯПБ – волога ялиново-ялицева бучина, С3Б – волога чиста субучина, С3БПЯ – волога буково-ялицева сурамінь, С3БЯП – вологий буково-ялиновий суяличник, С3ГБ – волога грабова субучина, С3ГД – волога грабова судіброва, С3Я – волога чиста сурамінь, С3ЯБ – волога ялинова субучина, С3ЯПБ – волога ялиново-ялицева субучина, С4ВЛЧ – сирий чорновільховий сугрудок, С4Д – сира судіброва, С4ПЯ – сира ялицева сурамінь, С4ЯП – сирий ялиновий суяличник)

З інших характеристик лісового фонду парку відмітимо недостатню частку молодняків (10,4%), значну частку похідних деревостанів (34,1%), зокрема ялинників та бучин, добрий розподіл за класами бонітету та невисоку повноту деревостанів парку. Аналіз параметрів лісів та особливостей ведення лісового господарства дозволив визначити проблеми, які необхідно усунути для переходу до сталого управління лісами НПП «Вижницький». До них належать: проведення переформування похідних деревостанів ялини та бука; проведення лісовідновних заходів для оптимізації вікової структури лісів; проведення переформування простих одновікових деревостанів у складні різновікові.

**Галицький національний природний парк** створено Указом Президента України від 9 серпня 2004 року в межах Галицького району Івано-Франківської області з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних лісових, лучно-степових та водно-болотних природних комплексів і об'єктів Придністров'я, які мають особливу природоохоронну, наукову, історико-культурну, оздоровчу, освітню та естетичну цінності, з підпорядкуванням Державному комітету лісового господарства України. Площа земель парку – 14684,8 га, з них 12159,3 га надані у постійне користування, 2525,5 га, включені до його складу без вилучення в землекористувачів. Парк перебуває на межі двох фізико-географічних країн: Українських Карпат (область Передкарпаття) та південно-західної частини Східно-Європейської рівнини (область Опілля Західноукраїнської провінції Лісостепової зони). Завдяки такому розташуванню для території характерне велике ландшафтне та біологічне різноманіття. У рослинному покриві та серед представників фауни трапляються як подільські, так і карпатські види. На території парку виявлено 45 видів рослин і 37 видів тварин, що є представниками Червоної книги України, 4 і 9 відповідно – Європейського Червоного списку та 6 видів рослин і 158 видів тварин що перебувають під охороною Бернської конвенції. Більше 40 цінних в науковому, природоохоронному та рекреаційному значенні природних комплексів та об'єктів (лісових урочищ загальною площею близько 11 тис га, водно-болотних комплексів – 2550 га, лучно-степових ділянок та геологічних утворень, ін.) входять до складу Галицького національного природного парку. У найцікавіших куточках парку прокладені туристичні маршрути та еколого-пізнавальні стежки. В м. Галич та його околицях є 143 пам'ятки (об'єкти) культурної спадщини, зокрема 118 – археології, 10 – архітектури, 15 – історії та культури. Усі вони мають велику цінність і охороняються Національним заповідником «Давній Галич» [2].

Лісовий фонд Галицького НПП репрезентує ліси Придністров'я і представлений найбільше дубом звичайним та буком лісовим (відповідно 88 та 14% площі лісів), а дуб червоний формує ліси на площі близько 8%. З інших лісотвірних порід є граб (6,3%), вільха чорна (2,4), береза (2,3%) і ясен (2,1%). Рідко представлені цікаві з позицій біорізноманіття модрина європейська, сосна кедрова корейська, акація біла та бархат амурський, а також багато видів верби і тополі (рис. 3).

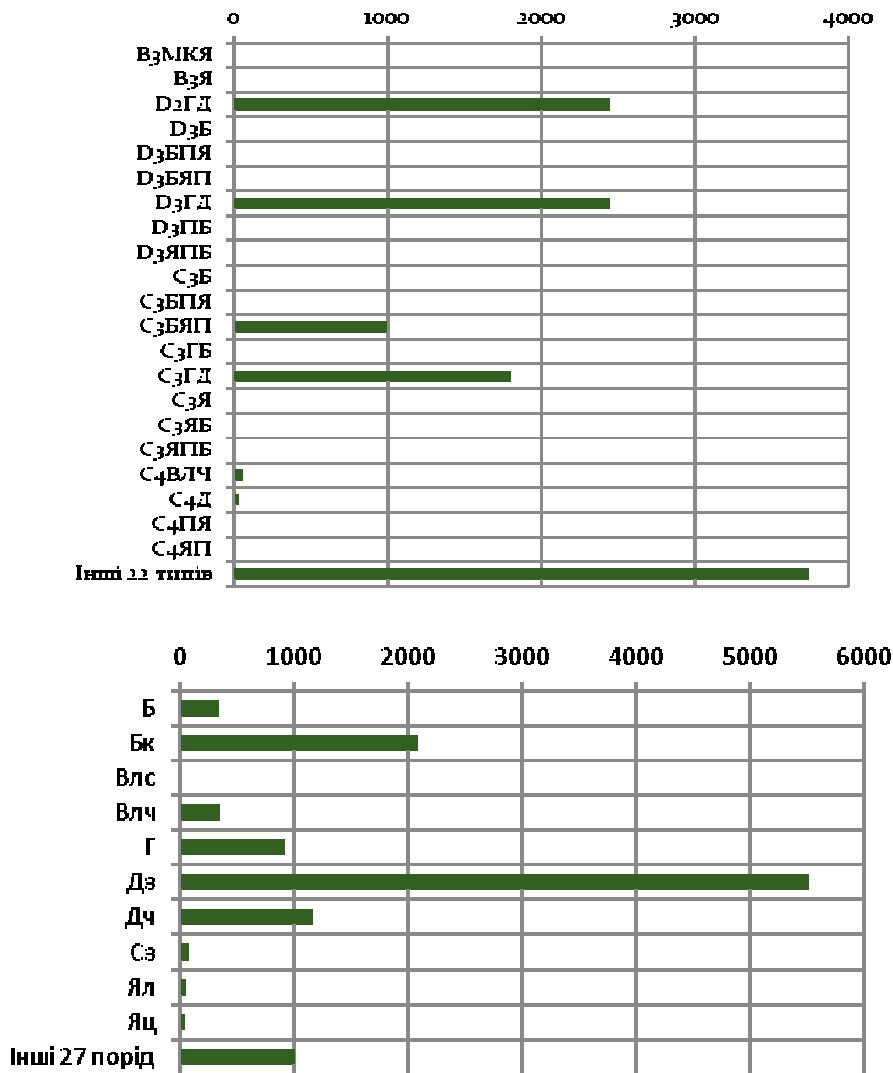


Рисунок 3 – Площі основних порід і типів лісу Галицького НПП

Основними типами лісу в парку є свіжа (16,8%) і волога (16,8%) грабові діброви та свіжа (8,7%) і волога (12,4%) грабові судіброви, тобто майже на 2/3 території парку природними є дубові ліси. Частка букових типів лісу вже значно менша. Головними є – свіжа (4,4%) і волога (7,0%) грабові субучини. Разом букові ліси є природними майже на 14 відсотках території парку. Порівняно високий відсоток (7%), як для Придністров'я, мають ялицеві типи лісу, зокрема – вологий буково-ялиновий суяличник (рис. 3). У парку недостатня частка молодняків, дуже висока частка похідних деревостанів (45,5%), зокрема дуба червоного і звичайного, бука, берези та граба, нормальний розподіл за класами бонітету і низька повнота деревостанів. Для переходу до сталого управління лісами Галицького НПП необхідно: проведення переформування похідних деревостанів дуба червоного, граба, берези, липи та бука; проведення лісовідновних заходів

для оптимізації вікової структури лісів; проведення переформування простих одновікових дібров та бучин у складні різновікові.

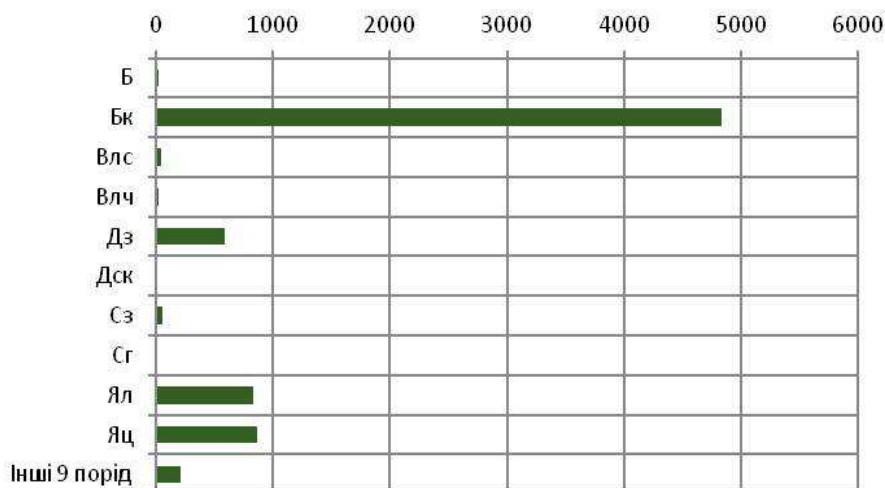
**Національний природний парк «Гуцульщина»** створений Указом Президента України від 14 травня 2002 року. Гуцульщина – це і унікальна, мальовнича перлина нашої країни, і самобутня, яскрава, колоритна етнічна гілка української нації, і ціла низка творчих об'єднань, спілок, колективів, видань тощо. Причиною такої уваги і поширеної вживаності слів Гуцульщина, гуцульський і т.ін. є насамперед унікальна, напрочуд яскрава і самобутня матеріальна і духовна культура автохтонного населення — гуцулів. На Гуцульщині найповніше збереглися прадавні ремесла, традиції, звичаї, елементи архаїчної духовної та матеріальної культури, пізнання, збереження і відтворення яких має важливе загальнонаціональне і вселюдське значення. Уцілілі елементи і цілі пласти етнокультурної спадщини є реліктами праукраїнської культури, коріння якої сягає трипільської доби і глибше. Про це свідчать численні матеріали археологічних, лінгвістичних та мистецько-культурологічних досліджень. Мальовничі ландшафти, багата природа та самобутня культурна спадщина місцевого етносу спричинили створення т. зв. «Гуцульського феномену», збереження та відтворення якого є нагальною проблемою сучасності. Власне, задля збереження, відтворення та раціонального використання генетичних ресурсів рослинного і тваринного світу, унікальних природних комплексів та етнокультурного середовища Гуцульщини, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історичну, наукову, пізнавальну, освітньо-виховну, естетичну та рекреаційну цінність, і був створений Національний природний парк «Гуцульщина». Парк розташований у межах Косівського району Івано-Франківської області й охоплює площу 32248 га, із яких 7581 га земель надані Парку в постійне користування, а 24667 га включені до його складу без вилучення у землекористувачів [7].

Одне з найцінніших багатств Національного парку «Гуцульщина» – ліси. У низинній частині переважають листяні ліси, здебільшого дубові. Крім дубів у нижньому деревному ярусі ростуть бук і граб, а у вологіших місцезростаннях – ясен, береза, в'яз, у підліску – ліщина, глід, крушина, бузина та інші види. Низькогірні пасма вкриті буково-грабовими лісами з домішками ялиці, смереки, явора, берези, вищі – смереково-буковими та смерековими лісами, а схили найвищих пасем – вторинними смерековими лісами, які починаються з висоти 450–650 м над рівнем моря. Під горою Ґрегіт збереглися фрагменти смерекових квазіпралісів, а на хребтах Сокільський та Каменистий – корінні букові ліси з домішкою ялиці й явора. Пралісові формації мають винятково важливе екологічне, науково-практичне, пізнавальне значення. Вони є еталонами живої природи, сприятливим середовищем для збереження популяцій рідкісних та зникаючих видів флори і фауни, можуть бути зручними і довготривалими моделями при дослідженнях змін клімату, рослинності тощо. Рослинність НПП «Гуцульщина» характеризується значною ценотичною різноманітністю і загалом добре репрезентує рослинний покрив Покутських Карпат. Тут відмічено 80 асоціацій та угруповань рівня асоціації 47 союзів 30 порядків 21 класу рослинності. Серед них наявні 14 асоціацій, занесених до Зеленої книги України. Особливо цінними є угруповання букових лісів з домінуванням у травостої лунарії оживаючої, барвінку малого, цибулі ведмежої, угруповання скельнодубово-

звичайнодубових лісів, угруповання сосни гірської тощо. На території НПП «Гуцульщина» розвивається туристично-рекреаційна інфраструктура, є багато баз відпочинку, санаторіїв, курортів: туркомплекси «Легенда Карпат» (с. Старі Кути), «Байка» (м. Косів), «Карпатські зорі» (м. Косів), «Карпатські гори» (с. Черганівка), турготель «Гуцул» (м. Косів), гостинний двір «Писанка» (с. Сгодна), «Сокільський» (с.Тюдів) та ін. [7].

Лісовий фонд НПП «Гуцульщина» репрезентує ліси Гуцульщини і представлений перш за все буком лісовим (65% площі лісів), а також дубом звичайним (8%), ялиною звичайною (11,1%) та ялицею білою (11,6). З інших лісотвірних порід є сосна звичайна (0,7%), вільха сіра (0,5) і чорна (0,2), береза (0,2%). Цікаві з позицій біорізноманіття модрина європейська, псевдотсуга Мензиса та дуб червоний. Головними типами лісу в парку є вологі ялиново-ялицеві суббучина (21,1%) і бучина (10,0%), тобто майже на ½ території парку природними є букові ліси. Частка ялицевих типів лісу значно менша (22,2%): вологі буково-ялинові яличина (9,3%) та суяличина (2,7); вологі букові яличина (9,0) та суяличина (1,1%). Частка дубових типів лісу ще менша (10,3%): волога грабова (6,7) та букова (3,5%) діброва (рис. 4).

З інших характеристик лісів НПП «Гуцульщина» відмітимо недостатню частку молодняків (5,7%), значну частку похідних деревостанів (25,3%), зокрема ялинників та бучин, добрий розподіл за класами бонітету та високу повноту деревостанів парку. Для переходу до сталого управління лісами парку необхідно провести, по-перше, переформування похідних деревостанів ялини та бука; по-друге, лісовідновні заходи для оптимізації вікової структури лісів; по-третє, переформування простих одновікових деревостанів у складні різновікові.





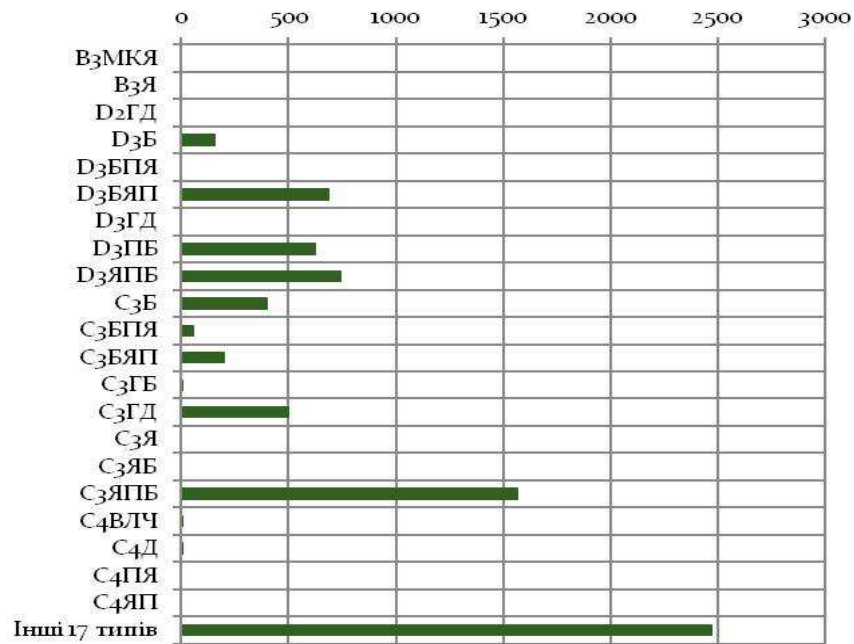
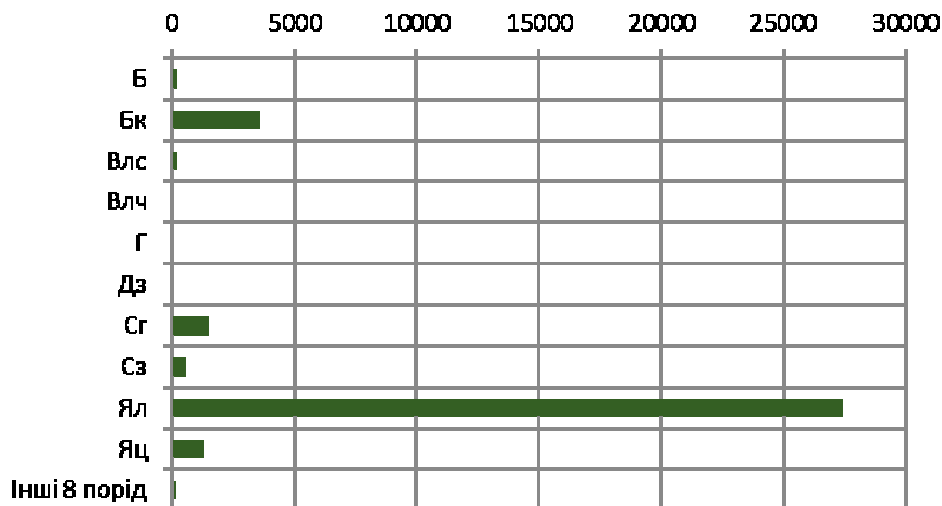


Рисунок 4 – Площі основних порід і типів лісу НПП «Гуцульщина»

**Карпатський національний природний парк** був створений згідно з Постановою Ради Міністрів України від 3 червня 1980 року задля збереження типових для Чорногори і Горган природних комплексів, які мають екологічну, історичну і естетичну цінності, а також для проведення наукових досліджень у галузі охорони природного середовища, створення умов для відпочинку і оздоровлення, пропаганди природоохоронних знань і екологічного виховання. Парк охоплює надзвичайно цінні з ландшафтно-екологічного, ботаніко- і зоогеографічного та природоохоронного поглядів гірські екосистеми у найвищому східному секторі Українських Карпат. Площа парку становить 50495 га. Він охоплює територію в межах абсолютних висот 500–2061 м північніше Чорногірського хребта до м. Яремча, вздовж ріки Прут і західних приток Чорного Черемоша. Протяжність парку з північного заходу на південний схід – 55 км, а з південного заходу на північний схід 20 км. Відповідно до завдань, покладених на дану категорію природно-заповідного об'єкту Законом України “Про природно-заповідний фонд України”, парк поділяється на зони: заповідна (11401,4 га), регульованої рекреації (25964,2 га), стаціонарної рекреації (96,2 га) та господарська (13033,2 га). Територія КНПП поділена на три геоморфологічні райони: хребет Чорногора, Ворохтянське низькогір'я і Горгани. Чорногора – найвищий хребет Українських Карпат з найбільшою вершиною – г. Говерла (2061 м). Головними водними артеріями парку є ріки Прут і Чорний Черемош. Перетинаючи тверді гірські породи, Прут утворює оригінальні водоспади, серед яких – Гук (р. Женець), Дівочі сльози (р. Жонка) та Пробій (р. Прут). Четвертинне зледеніння теж залишило тут свій слід, створивши високогірні озера Несамовите (1750 м над рівнем моря) і Марічейка (1510

м над рівнем моря). Карпати вирізняються флористичним багатством. Тут зростає 1105 видів вищих судинних рослин, що становить 54,9 % усієї флори Українських Карпат. До складу парку входять висотні пояси буково-ялицевих лісів, смерекових лісів, субальпійський та альпійський. Серед лісостанів переважають смерекові, ялицеві і букові насадження. Найбільшою цінністю є праліси. Реліктові насадження сосни та кедра є унікальними об'єктами. Субальпійська рослинність представлена сосною гірською, вільхою зеленою, ялівцем сибірським, рододендром східнокарпатським. Карпатський НПП – своєрідний природно-рекреаційний комплекс, де створені сприятливі умови для розвитку рекреації, найкращою формою якої є розширення мережі пізнавальних стежок. Нині існує 40 пішохідних (еколого- і науково-пізнавальних), 3 лижні, 3 водні маршрути загальною протяжністю 400 км [5].

Лісовий фонд Карпатського НПП репрезентує ліси передгірного та гірського поясів Чорногори і представлений в найбільшій мірі ялиною звичайною (79% площі лісів), буком лісовим (10) та ялицею білою (4%). З інших лісотвірних порід є сосна гірська (4,1) і звичайна (1,5%). Цікаві з позицій біорізноманіття модрина європейська, душекія зелена та сосна кедрова європейська (рис. 5). Головні типи лісу в парку: волога ялинова суяличина (33,5%), волога (14,9) і сира (8,2) ялицева сушмеречини, сира чиста діброва (14,6) і сирий чорновільховий сугруд (13,7%). Цей розподіл свідчить про значне лісотипологічне різноманіття лісів парку: частка ялинових типів лісу становить 30,2%, ялицевих – 33,7, дубових – 15,4, букових – 0,7, чорновільхових – 13,7 та гірськососнових – 0,8% (рис. 5). З інших характеристик лісового фонду відмітимо: недостатню частку молодняків (6,9%); значну частку похідних деревостанів (20,7%), зокрема ялинників; добрий розподіл за класами бонітету; низьку повноту деревостанів парку – 8,7 тис. га з повнотою менше 0,4.



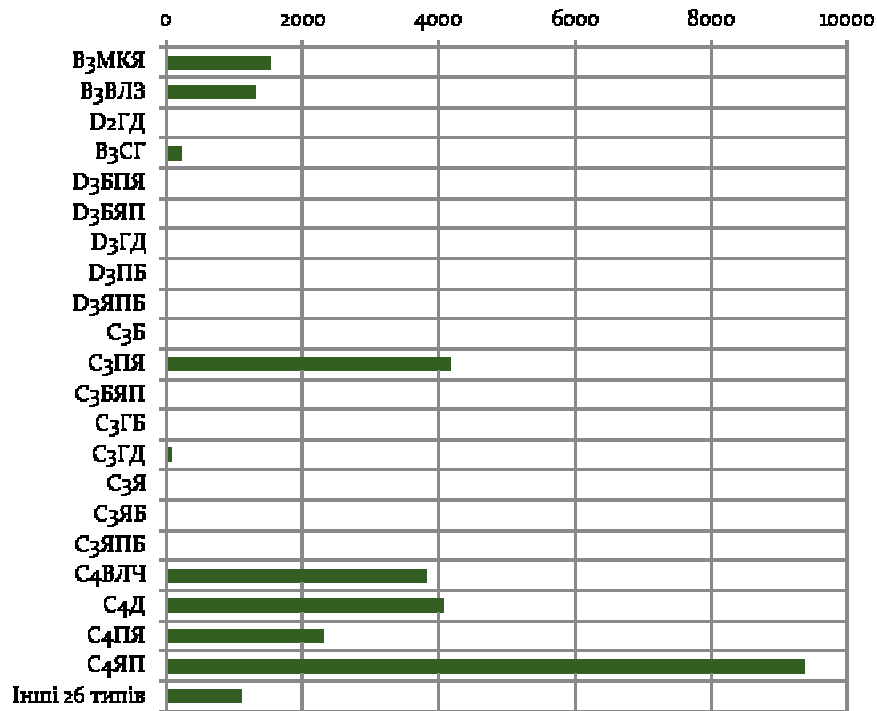


Рисунок 5 – Площі основних порід і типів лісу Карпатського НПП

Для переходу до сталого управління лісами Карпатського НПП необхідно провести лісівничі заходи для підняття повноти деревостанів, переформування похідних деревостанів ялини, а також лісовідновні заходи для оптимізації вікової структури лісів.

**Національний природний парк «Сколівські Бескиди».** Своєрідна геоморфологічна будова цього регіону Східних Карпат, складна гідрологічна система, м'який клімат сформували тут унікальні рослинні угруповання. Багатство флори та фауни, без сумніву, перетворює цей куточок Карпат в резерват самобутньої природи, яка зазнає дедалі більшого антропогенного впливу. З метою збереження, відтворення та раціонального використання природних територіальних комплексів цього регіону, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення, Указом Президента України № 157/99 від 1 лютого 1999 року створено НПП «Сколівські Бескиди». Загальна площа парку 35684 га, зокрема 24702 га надані парку в постійне користування, а 10982 га перебувають у його складі без вилучення в постійного землекористувача. Традиційним видом господарської діяльності тут були промисли, пов'язані з лісом. Деревину заготовляли переважно на продаж – торгували круглим лісом, сплавляючи його річками та вивозячи залізницею. Значна кількість деревини йшла на виробництво поташу, для виплавки металу, на виробництво скла і т.ін. З кінця XIX – початку XX ст. у м. Сколе та інших населених пунктах формується потужна деревообробна промисловість. Розвивалася тут також гірничодобувна промисловість: у кар'єрах, що розташовані в с. Гребенів та м. Сколе, добували камінь. Від 20-х рр. XX століття м. Сколе та навколишні села (Гребенів, Коростів, Корчин та ін.) стають центрами

масового туризму. До початку Другої світової війни тут функціонувала значна кількість приватних санаторіїв і пансіонатів. У 60-х роках ХХ ст. територія Сколівських Бескидів знову набуває туристичного значення: тут починають будувати відомчі будинки відпочинку, пансіонати, туристські бази, піонерські табори. Зараз у зоні діяльності НПП діють понад 20 баз відпочинку та пансіонатів. Починає формуватися також мережа приватних господарств, зорієнтованих на екотуризм (агротуризм). Потенційні можливості для розвитку цього виду діяльності в межах НПП є в селах Майдан, Урич, Крушельниця, Підгородці, Корчин, Завадка, Росохач та в державному історико-культурному заповіднику "Тустань" [9].

НПП «Сколівські Бескиди» розташований у районі середньовисотних моноклінальних хребтів Сколівських Бескидів (область Зовнішніх Карпат) і, частково, на південному заході — в районі низькогірних ерозійно-антиклінальних хребтів Стрийсько-Сянської верховини (Вододільно-Верховинська область). Хребти мають типове східнокарпатське простягання. Висоти дорівнюють 1100–1200 м над рівнем моря. На території національного природного парку головними вершинами є г. Великий Верх (1177 м над рівнем моря), г. Кривий Верх (1072), г. Перекоп (1212), г. Високий Верх (1176), г. Корчанка (1178), г. Кремінний (1135 м над рівнем моря). Найвищою точкою на території парку є г. Парашка (1268 м н.р.м.). Хребти побудовані асиметрично: північно-східні схили хребтів, що приурочені до твердих стійких порід, — стрімкі; південно-західні схили відповідають падінню товщ і мають пологіший нахил. Річки на території НПП "Сколівські Бескиди" мають типово гірський характер. Для них є характерними значний нахил русел, швидка течія, неvirоблений поздовжній профіль, незначна глибина, бурхливі повені та наводки. Перетинаючи на своєму шляху зони гірських порід різної твердості, річки формують різні долини: від V-подібних, вузьких, майже без терас (у місцях перетинання щільних, стійких до розмиву порід), до широких, добре терасованих (у місцях перетинання м'яких товщ). Грунтовий покрив Сколівських Бескидів сформувався в умовах досить складної літологічної диференціації ґрунтоутворюючих порід і рельєфу, що зумовило значну його неоднорідність. Головними ґрунтоутворюючими породами тут є елювіально-делювіальні відклади продуктів вивітрювання карпатського флішу. Менше розвинуті алювіальні відклади. На території Сколівських Бескидів ґрунтоутворення відбувається переважно за буроземним типом [9].

Лісовий фонд НПП «Сколівські Бескиди» репрезентує ліси передгірного та гірського поясів Бескид і представлений найбільше буком лісовим (45% площі лісів), ялиною звичайною (34) та ялицею білою (19%). З інших лісотвірних порід є сосна звичайна (0,5), вільха сіра (0,7) і береза (0,6%). Зустрічається модрина європейська, дуб звичайний та псевдотсуга Мензиса. Головними типами лісу є вологі буково-ялинова яличина (22,2%), ялиново-ялицева бучина (20,5) і ялиново-ялицева субучина (20,4%). Меншою є частка вологих буково-ялинової суяличини (10,8%), буково-ялицевої смеречини (9,4) і буково-ялицевої сушмеречини (8,8%). Цей розподіл свідчить про значне лісотипологічне різноманіття лісів парку: частка букових типів лісу становить 47,6%, ялицевих – 33,1, ялинових – 18,9 та вільхових – 0,4% (рис. 6). У парку недостатньою є

частка молодняків (14,1%), високою – порід похідних деревостанів (29,6%), зокрема ялинників і бучняків, добрий розподіл за класами бонітету, низька повнота деревостанів – 7,7 тис. га з повнотою менше 0,4.

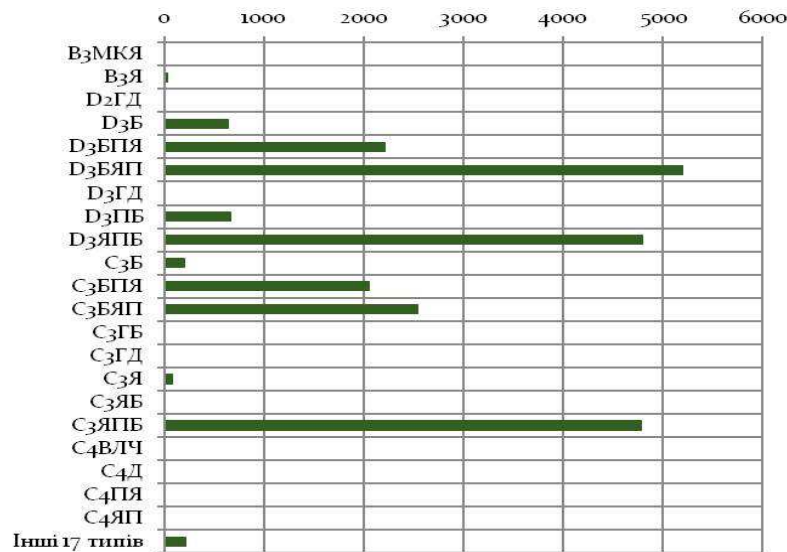
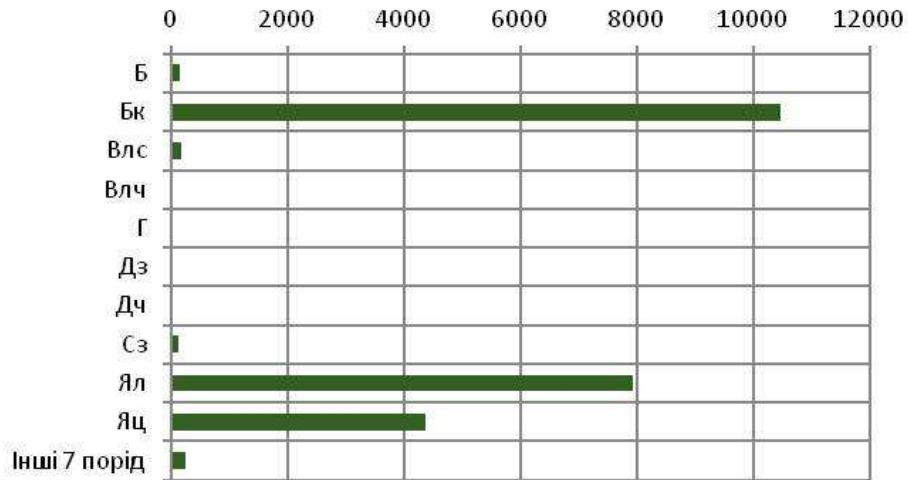


Рисунок 6 – Площі основних порід і типів лісу НПП «Сколівські Бескиди»

Для переходу до сталого управління лісами НПП «Сколівські Бескиди» необхідно провести такі заходи: переформувати похідні деревостани ялини і бука; провести лісівничі заходи для підняття повноти деревостанів; переформувати прості одновікові деревостани в складні різновікові.

**Національний природний парк «Синевир»** знаходиться в мальовничій місцевості Українських Карпат. Він був створений 5 січня 1989 р. і став третім серед національних парків України після Карпатського та Шацького. Важливу роль у започаткуванні національного парку відіграли найбільше в Українських Карпатах озеро Синевир, унікальні ландшафти і біологічне розмаїття. Територія парку "Синевир"

належить до Горганського високогір'я в північно-східній частині Міжгірського району Закарпатської області. На півночі і північному сході парк межує по вододільному хребту з лісовими масивами Івано-Франківської області, на заході – з лісами Міжгірського лісгоспу, південно-східний масив сягає території Тячівського району, а південна та південно-західна частина межує з Хустським районом. Загальна площа НПП "Синевир" становить 40696 га, з яких у постійному природокористуванні перебуває 32294 га. Національний природний парк "Синевир" створено заради збереження, відтворення і ошадливого використання природних ресурсів, комплексів та об'єктів, які мають особливу наукову та естетичну цінності в межах різних висотних поясів південно-західних макросхилів Горган. Клімат парку "Синевир" обумовлений його географічним положенням та складним гірським рельєфом з діапазоном 1530–1917 м над рівнем моря. Гідромережу НПП "Синевир" складає річка Терєбля, яка належить до басейну р. Тиса і є правою її притокою. Загальна довжина Терєблі від початку до впаду в басейн ріки Тиса становить близько 91 км. На території парку Терєбля протікає в південно-західній частині, має досить звивисте русло, розміщене ближче до західної мережі парку і досягає майже 30 км. Озеро Синевир утворене приблизно 10–11 тисяч років тому внаслідок потужного зсуву гірських порід з північного схилу гори Красної, які перегородили долину потоку Озірного [8].

Для флори НПП "Синевир" характерним є значне видове та родове різноманіття. Її систематична структура має бореальний тип і добре відображає монтанно-лісовий характер флори Середньої Європи. Флора парку "Синевир" налічує 890 видів, які належать до 392 родів, 109 родин. Серед фауни переважають види бореального комплексу. Із ссавців поширені бурий ведмідь, вовк, дикий кабан, рись, куниця лісова та кам'яна, видра, борсук, горностай. Досить часто зустрічаються олень, козуля, білка та ін. Багатий видовий склад орнітофауни. У смерекових лісах та криволіссі гніздяться глухар, тетерук, рябчик, трапляється ястреб-тетерев'ятник, канюк, пугач, довгохвоста сова, різні види дятлів, біловолий дрізд тощо. На торф'яні болота іноді злітають білий і чорний лелеки, а на озеро Синевир – дикі качки. Клас земноводних у парку представлений саламандрою плямистою, тритонами карпатським та альпійським, жабою трав'яною, ропухою звичайною. Із плазунів трапляється гадюка звичайна, ящірки прудка і живородяча. У гірських потоках водяться струмкова форель, харіус та гольян. У Синевирі сформувалася особлива озерна форма форелі. За кількісним складом серед хребетних тварин НПП "Синевир" є представники таких класів: круглоротик – 1 вид, кісткових риб – 19, земноводних – 12, плазунів – 7, птахів – 89, ссавців 42 види [8].

Лісовий фонд НПП «Синевир» репрезентує ліси передгірного та гірського поясів Горган і представлений переважно ялиною звичайною (62% площі лісів) та буком лісовим (34%). З інших лісотвірних порід є ялиця біла (0,4%), сосна гірська (1,4) та вільха сіра (0,9%). На рівні окремих виділів у парку представлені цікаві з позицій біорізноманіття в'яз гладкий, модрина

європейська, сосна звичайна та душекїя зелена (рис. 7).

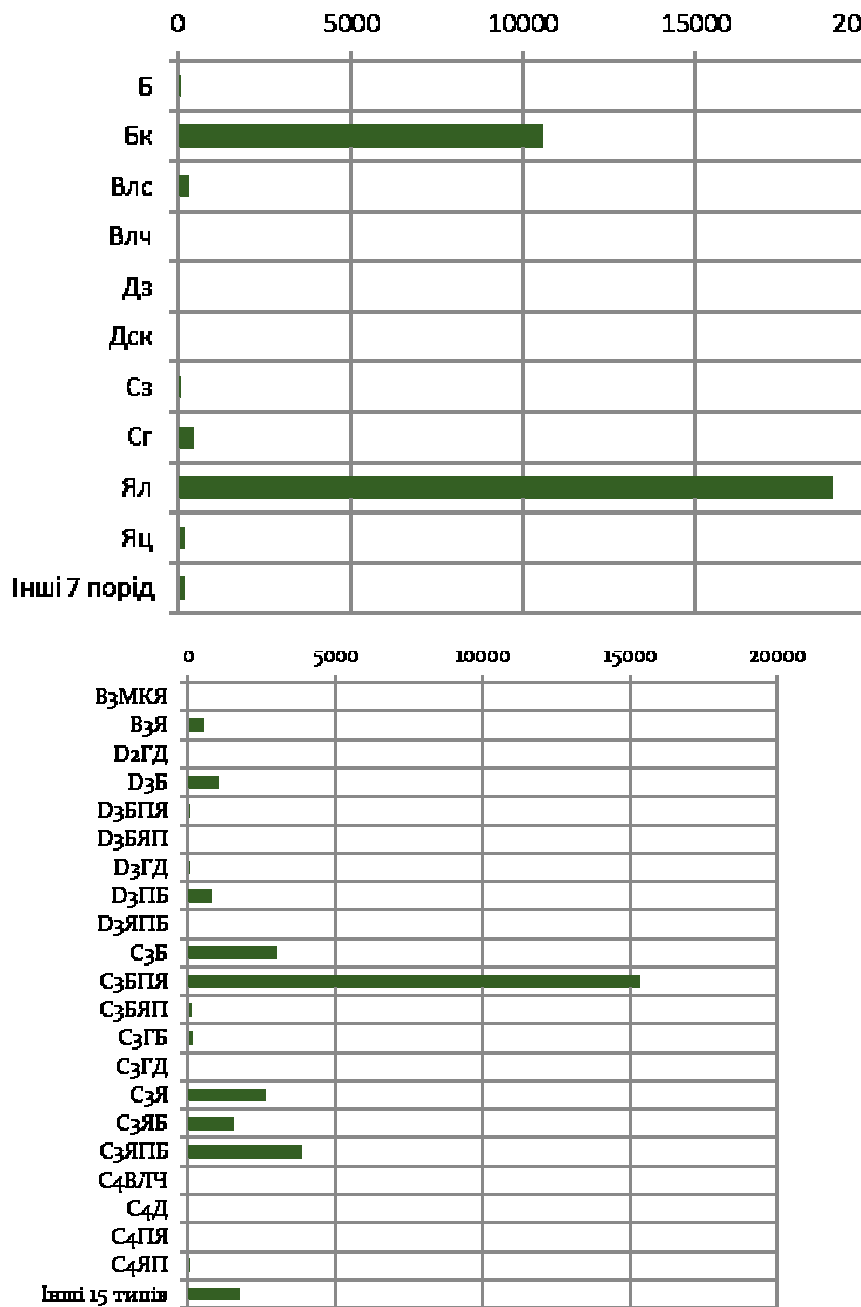


Рисунок 7 – Площі основних порід і типів лісу НПП «Синевир»

Основним типом лісу є волога буково-ялицева сушмеречина (50,3%). На вологу ялиново-ялицеву субучину припадає 12,6%, вологу чисту субучину – 9,8, вологу чисту сушмеречину – 8,5, вологу ялинову субучину – 5,0, вологу чистої бучину – 3,3 і на вологу ялицеву бучину – 2,5%. Цей розподіл свідчить за значне лісотипологічне різноманіття лісів парку: частка ялинових типів лісу складає 62,8%, букових – 35,4, ялицевих – 0,3, гірськососнові – 0,9 та вільхових – 0,5% (рис. 7). У парку частка

молодняків недостатня (15,0%), похідних деревостанів – незначні площі (6,3%), зокрема ялинники і бучняки, поганий розподіл за класами бонітету і низька повнота деревостанів – 9,0 тис. га з повнотою менше 0,4.

Для переходу до сталого управління лісами НПП «Синевир» необхідно насамперед: провести лісівничі заходи для підняття повноти деревостанів, переформувати похідні деревостани ялини й бука, провести заходи для покращення бонітету деревостанів.

**Ужанський національний природний парк**, який був створений на базі регіонального ландшафтного парку «Стужиця» у 1999 році, за свою коротку історію зумів стати членом Європейської федерації природо-заповідних територій «Європарк», увійшов до тристороннього європейського резервату, а в липні 2007 року – до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат». Парк розташований у західній частині Закарпаття в басейні річки Уж на площі 39159 га. Важливим соціальним завданням Ужанського НПП є збереження етнокультурної спадщини лемків. Згідно з природним районуванням центральна частина парку належить до Верховинської (північна окраїна) і Завигорлатської (південна окраїна) фізико-географічних областей. Гірський ландшафт парку належить до ярусу пологосхилових низькогірних хребтів. Головні вершини Східних Бескидів на території парку (із заходу на схід) – г. Кальниця (1104 м), г. Кременець (1221 м), г. Велика Семенова (1019 м), г. Канчова (1111 м), г. Полонинка (1104 м), г. Черемха (1130 м), г. Розсипанець (1107 м), г. Кінчик Буковський (1250 м) та г. Ополонек (1027 м). У межах парку поширені переважно бурі гірсько-лісові ґрунти (буроземи), серед яких виділяються два підтипи: темно-бурі та світло-бурі гірсько-лісові. На післялісових луках поширені дерново-буроземні ґрунти, вздовж річок на сучасних алювіальних відкладах поширені дерново-алювіальні ґрунти, іноді – дерново-буроземні, дерново-глейові та світло-бурі ґрунти [11].

Завдяки сприятливим кліматичним та різноманітним географічним і геоморфологічним умовам флора Ужанського НПП відзначається значним видовим багатством. Тут відомо 878 видів вищих судинних рослин, які належать до 99 родин і 376 родів, 312 лишайників, 143 мохоподібних, 66 грибів та 165 водоростей. З вищих судинних рослин відділ Хвоцеподібні налічує 7 видів, Папоротеподібні – 23 види, Голонасінні – 7 видів; відділ Покритонасінні є найбільш чисельним – 838 видів. Багатство рельєфу, різноманітність рослинності лісів і луків території Ужанського НПП, наявність унікальних пралісових фітоценозів зумовлює і надзвичайно велике різноманіття тваринного світу, яке об'єднує види, які призвичаїлись до високогірних лісів і луків, та видів, які надають перевагу рівнинній місцевості. Нині загальна кількість зареєстрованих видів тварин становить 522 види. Але це не вичерпує всього різноманіття тваринного світу, особливо безхребетних. І кожного року внаслідок досліджень науковців список поповнюється новими видами. Зокрема, виявлено 55 видів ссавців, із яких – 24 червонокнижні. Великі ссавці представлені звичайними видами: козулею європейською, оленем благородним, кабаном, вовком, господарем глибоких лісів – ведмедем [11].



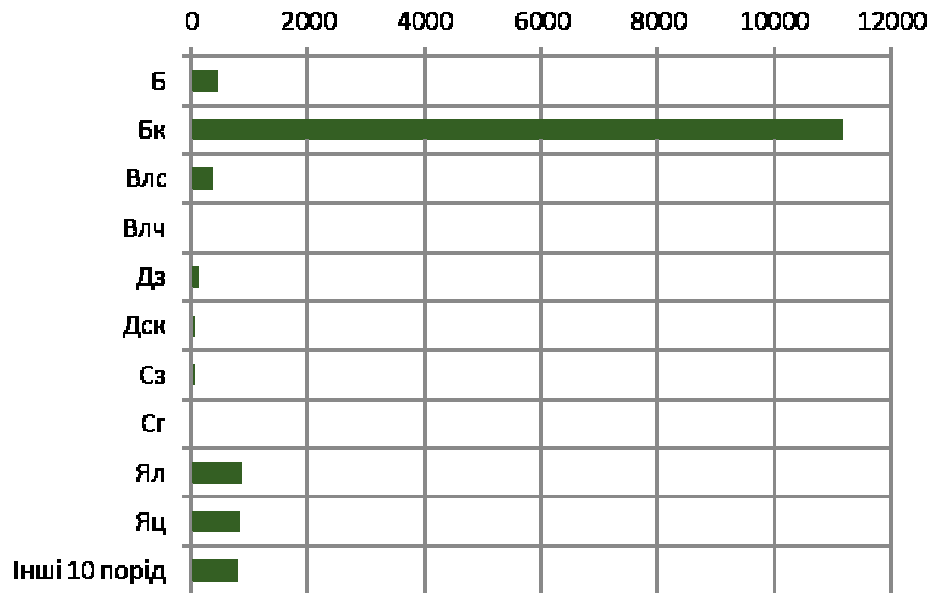
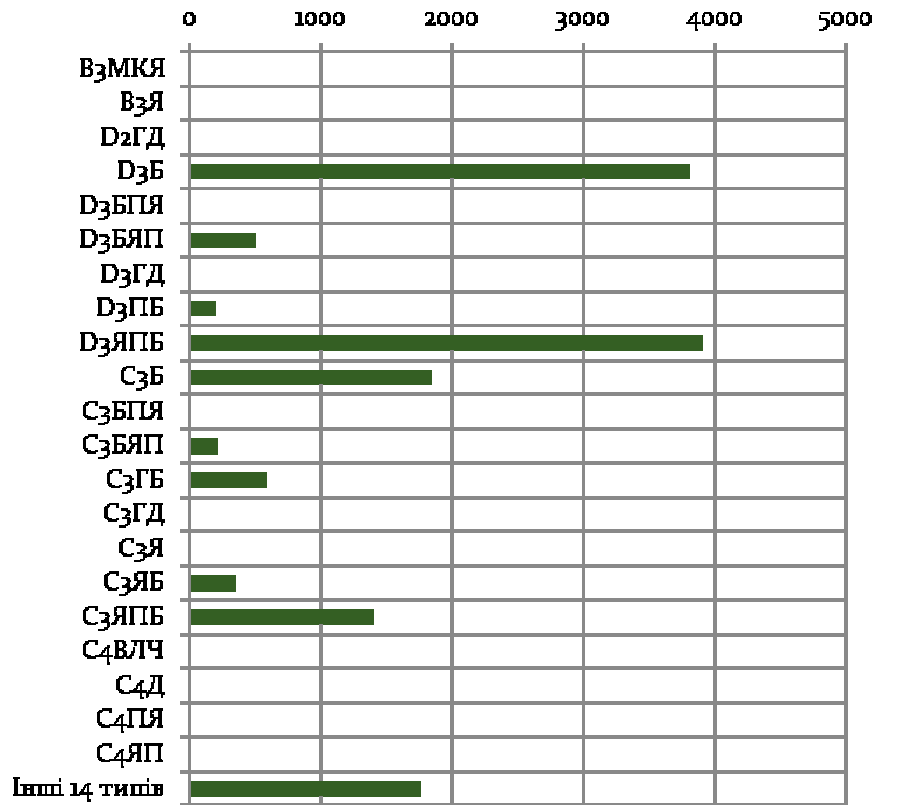


Рисунок 8 – Площі основних порід і типів лісу Ужанського НПП

Лісовий фонд Ужанського НПП репрезентує ліси передгірного та гірського поясів Східних Бескид і представлений найчастіше буком лісовим (77% площі лісів), а також ялиною звичайною (6) та ялицею білою (6%). З інших лісотвірних порід є береза (3,1%), граб (3,3), вільха сіру (2,5) і дуба звичайного (0,7%). У парку представлені цікаві з позицій біорізноманіття дуби скельний і червоний, модрина європейська, псевдотсуга Мензиса та сосна звичайна (рис. 8). Головними типами лісу є вологі чиста (26,1%) і ялиново-ялицева (26,8) бучини; вологі чиста (12,6) і ялиново-ялицева (9,7%) суббучини. Добре представлені вологі грабова (4,0%) і ялинова (2,4) суббучини, волога ялицева бучина (1,4), а також ялицеві типи лісу: вологі буково-ялинові яличина (3,4) і суяличина (1,5%). Цей розподіл свідчить про значне лісотипологічне різноманіття лісів парку (рис. 8). У парку значну частку займають похідні деревостани (24,3%), зокрема ялинники та букняки, недостатньою є частка молодняків (10,0%), добрий розподіл за класами бонітету і нормальна повнота деревостанів – лише 1,7 тис. га з повнотою менше 0,4.

Для переходу до сталого управління лісами Ужанського НПП слід провести реформування похідних деревостанів; здійснити лісовідновні заходи для оптимізації вікової структури лісів; провести реформування простих одновікових деревостанів у складні різновікові.

Дослідженнями встановлено, що станом на початок 2012 року в регіоні Українських Карпат є 14 національних природних парків: Верховинський, Вижницький, Галицький, Гуцульщина, Дністровський каньйон, Зачарований край, Карпатський, Синьогора, Синеvir, Сколівські Бескиди, Ужанський, Хотинський, Черемоський, Яворівський. Повноцінна робота наразі ведеться тільки в таких НПП: Вижницькому, Галицькому, Гуцульщина, Карпатському, Синеvir, Сколівські Бескиди, Ужанському, Яворівському. Інші парки перебувають на різних етапах створення та організації. І ця публікація власне є основою для врахування проблем парків, які функціонують в повні мірі, і для забезпечення сталого управління вже на перших етапах створення установ ПЗФ в лісовому фонді. Особливо важливо при плануванні заходів з ведення лісового господарства враховувати типи лісу і основну породу лісової ділянки [12].

За результатами досліджень зроблено такі висновки:

1. Існуючі в Українських Карпатах Національні природні парки базуються лише на землях лісового фонду і належно представляють видове та лісотипологічне різноманіття регіону. Рівень заповідності Українських Карпат складає близько 10 відсотків, що в два рази вище за середні рівні для України.

2. Проблеми, які слід враховувати при переході до сталого управління лісами парків, є характерними для регіону та вимагають таких заходів: реформування похідних деревостанів; проведення лісовідновних заходів для оптимізації вікової структури лісів; реформування простих одновікових заходів у складні різновікові; проведення заходів для покращення бонітету і підвищення повноти лісів.

3. З позицій збереження біорізноманіття і підвищення біологічної стійкості деревостанів особливо актуальним є відновлення корінного лісового покриву на території парків: заміна похідних деревостанів корінними; картування оселищ (природних біотопів) згідно програми *Натура 2000*.

4. Для покращення стану старовікових лісів парків, які розладнуються, попередження вітровалів і інших стихійних пошкоджень та зниження ймовірності виникнення осередків шкідників та хвороб у них слід перш за все прийняти заходи для оптимізації вікової структури лісів та для формування складної різновікової структури деревостанів.

#### Література

1. Брусак В. Функціональне зонування національних природних парків Українських Карпат: сучасний стан, методи і методологія реалізації / В. П. Брусак, М. А. Майданський // Роль природоохоронних установ у збереженні біорізноманіття, етнокультурної спадщини та збалансованому розвитку територій. – Косів, 2012. – С. 330 – 337.
2. Галицький національний природний парк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://galychpark.if.ua/> – Назва з екрану.
3. Закон України Про природно-заповідний фонд України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> – Назва з екрану.
4. Збереження біологічного різноманіття в лісах та забезпечення розвитку природно-заповідного фонду / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art\\_id=74359&cat\\_id=36090](http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=74359&cat_id=36090) – Назва з екрану.
5. Карпатський національний природний парк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cnnp.yaremcha.com.ua/index4.html> – Назва з екрану.
6. Національний природний парк "Вижницький" / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npp.cv.ua/index.php> – Назва з екрану.
7. Національний природний парк «Гуцульщина» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nnpf.if.ua/about/> – Назва з екрану.
8. Національний природний парк "Синеvir" / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://vkolochave.at.ua/blog/npp\\_sinevir/2011-07-18-5](http://vkolochave.at.ua/blog/npp_sinevir/2011-07-18-5) – Назва з екрану.
9. Національний природний парк "Сколівські бескиди" / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://skole.org.ua/> – Назва з екрану.
10. Перелік біосферних заповідників, природних заповідників, національних природних парків Мінприроди України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/category/4> – Назва з екрану.
11. Ужанський національний природний парк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unpp.com.ua/> – Назва з екрану.
12. Шпарик Ю. Підходи до регламентації ведення лісового господарства за категоріями лісів і типами лісу / Ю. С. Шпарик // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2009. – Вип. 115. – С. 135 – 144.

*According to analysis of natural and climatic conditions, diversity of fauna and flora of National Parks in the Carpathian region, and their size and location conclusions were done on a good representation by Parks of local landscapes and on 2 times exceeding of average protection level for Ukraine in region. Forest ecosystems of Parks serve as background models for monitoring. Estimation both of forest types and*

*forest species diversity in the regional Parks allowed to identify main problems of their sustainable forest management.*

**Keywords:** *National Park, fauna, flora, forest type, main species, secondary stands, age structure.*

*По результатам анализа природно-климатических условий, разнообразия фауны и флоры Национальных природных парков Карпатского региона, их площади и расположения сделан вывод о хорошей репрезентативности парками местных ландшафтов и о двукратном превышении в регионе среднего для Украины уровня заповедности. Лесные экосистемы парков служат фоновыми моделями для мониторинга. Оценка лесотипологического и породного разнообразия лесов в парках региона позволила выявить ряд проблем с позиций устойчивого их управления.*

**Ключевые слова:** *национальный природный парк, фауна, флора, тип леса, основная порода, производные древостои, возрастная структура.*